

JAUNUOLIŲ, TEISĖS PAŽEIDĖJŲ, PRISIPAŽINIMO PSICHOLOGINIAI YPATUMAI IR JŲ SĄSAJOS SU NUSIKALTIMO MOTYVACIJA

Dr. Ilona Čėsniėnė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas icesna@mrni.eu

Beata Višniak-Bakšienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas beata.baksiene@gmail.com

*Pateikta spausdinti 2008 m. rugsėjo 19 d.
Parengta spausdinti 2008 m. lapkričio 20 d.*

Santrauka

Šiame straipsnyje nagrinėjama jaunuolių, teisės pažeidėjų, prisipažinimo įvykdžius nusikalstamą veiką psichologiniai ypatumai ir jų ryšys su nusikaltimo motyvais. Tyrime dalyvavo 83 vaikinai, kurie yra buvę įtariamaisiais dėl įvykdytų nusikaltimų ir tyrimo metu atliko bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu.

Tiriamųjų prisipažinimo ypatumai buvo nustatinėjami 1998 m. sukurtu „Peržiūrėtu Gudjonssono prisipažinimo klausimynu“, o nusikaltimo motyvus analizuoti buvo naudojamas 2007 m. sukurtas „Nusikaltimo motyvacijos klausimynas“ (abiejų klausimynų autoriai yra G. Gudjonssonas ir J. F. Sigurdssonas). Rezultatai parodė, kad yra stiprus teigiamas išorinio ir vidinio spaudimo ryšys bei didėjant sužadavimo troškimui nepalyginti labiau reiškiasi ir kiti motyvai (paklusimas, provokavimas ir finansiniai) reiškiasi. Reikšmingų amžiaus ir tautybės grupių skirtumų nebuvo gauta.

Pagrindinės sąvokos: jaunieji teisės pažeidėjai, prisipažinimas, nusikaltimo motyvacija

Įžanga

Lietuvos, kaip ir kitų šalių, kriminalinė justicija daug dėmesio skiria proceso dalyvių apklausai. Vis dėlto pažymėtina, kad mokslinėje literatūroje plačiau analizuojama liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausa, atliekami moksliniai tyrimai ir jais remiantis kuriamos praktinės rekomendacijos tikslesnių padarymų teikimo, streso įveikos ir kt. klausimais.

Įtariamųjų¹ apklausos dėl įvairių aplinkybių (pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo slaptumo, uždarumo) yra tyrinėtos mažiau. Tyrimų rezultatai rodo, kad pareigūnų požiūris į nukentėjusiuosius ir liudytojus yra palankesnis nei į įtariamuosius, todėl šie apklausos metu, nepriklausomai nuo amžiaus, išsilavinimo ir kitų rodiklių, lyginant su pirmaisiais, mažiau palaikomi ir suprantami (Redlich, Ghetti ir Quas, 2008). Taip pat skiriasi įtariamųjų patiriamo streso ypatumai. Pavyzdžiui, Kassinai su bendraautoriais (2008) teigia, kad didžiausią stresą sulaikytiesiems asmenims, kelia aplinkos pokyčiai, socialinė izolia-

¹ Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21 straipsnio 2 dalimi, įtariamoju laikomas asmuo, sulaukytas įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką, arba asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtiriamas, arba į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas šio Kodekso 187 straipsnyje numatytas pranešimas apie įtirimą.

cija ir paklusimas pareigūnams. Be to, įtariamųjų, palyginti su kitais proceso dalyviais, mažiausia motyvacija duoti teisingus parodymus. Jie yra linkę iškreipti faktus, nes yra suinteresuoti sau palankia tyrimo baigtimi (Grigutytė, Čėsniėnė, Karmaza ir Valiukevičiūtė, 2006).

Dabartiniu metu didelį mokslininkų ir praktikų susidomėjimą kelia vienos iš svarbiausių įtariamojo apklausos dalies – prisipažinimo – psichologiniai ypatumai. Prisipažinimas ikiteisminio tyrimo teisėjui – tai asmens parodymų įrodomosios galios procesinio įtvirtinimo būdas (Kilinskas, 2005). Užsienio autorių atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad vidutiniškai pusė apklausų baigiasi įtariamojo prisipažinimu (Gudjonsson ir Sigurdsson, 2007; Kassin, 2005), kuris nebūtinai visada yra teisingas (pavyzdžiui, netinkamai atliekamos apklausos metu asmuo gali įtikėti padaręs nusikaltimą ar sąmoningai prisiimti kaltę). Bet kuriuo atveju prisipažinimas gali turėti rimtų pasekmių tolimesniai individo gyvenimui.

Žymus islandų mokslininkas Gudjonssonas (2003), apžvelgdamas įtariamųjų prisipažinimo veiksnius, skiria prisipažinimo „kognityvinį elgesio“ modelį, kuris iš esmės atspindi socialinio mokymosi teorijos idėjas. Prisipažinimas yra traktuojamas kaip įtariamojo asmenybės, aplinkos ir joje esančių kitų dalyvių sąveikos rezultatas. Didelės reikšmės prisipažinimui turi prisipažinimo elgesio patirtis ir tokio elgesio socialinės, emocinės, kognityvinės, fiziologinės pasekmės. Remiantis šiuo modeliu yra skiriamos trys pagrindinės prisipažinimo priežastys: išorinis spaudimas (susijęs su policijos pareigūnų atliekamos apklausos ypatumais), vidinis spaudimas (susijęs su kaltės jausmu, atgaila, noru išsikalbėti; jis daugiausiai grindžiamas emocijomis ir religiniais įsitikinimais), įrodymų patikimumo suvokimas (supratimas ir žinojimas, kokius įrodymus prieš jį pareigūnai iš tiesų turi). Ši priežastis prisipažinimui, anot Gudjonsono, yra pati svarbiausia, tačiau dažniausiai asmuo prisipažįsta esant kombinuotam minėtų priežasčių poveikiui.

Kassin ir Gudjonssonas (2004) taip pat nurodo, kad prisipažinimui turi tiesioginės įtakos įtariamojo amžius, t. y. kuo įtariamasis jaunesnis, tuo didesnė tikimybė, kad jis prisipažins įvykdęs nusikaltimą, netgi ir tais atvejais, kai to nusikaltimo nepadarė¹. Yra nustatyta, kad nepilnamečiai per apklausą yra labiau įtaigūs nei suaugusieji (Bruck ir Ceci, 1999), labiau paklūsta ypač pareigūnų spaudimui (Gudjonsson, 2003; Richardson ir Kelly, 2004). Pavyzdžiui, Grisso ir kolegų (2003) atlikto tyrimo metu buvo klausama 1500 paauglių ir jaunų suaugusiųjų (tiriamųjų amžiaus ribos buvo 11–24 metai), kokią geriausia, jų manymu, elgesio strategiją jie pasirinktų policijoje apklausiant apie nusikaltimą: prisipažinimą, neigimą ar tylėjimą. Beveik pusė 11–13 metų paauglių pasirinko prisipažinimą, o tarp visų suaugusiųjų tiriamųjų tokių buvo tik penktadalis. Taip yra dėl to, kad daugeliui nepilnamečių, dėl jų nepakankamos psichosocialinės brandos, yra sudėtinga suvokti savo teises nepriklausomai nuo jų procesinės padėties. Pavyzdžiui, Goldsteinas su bendraautoriais (2003) pastebėjo, kad nepilnamečiai įtariamieji, sutikę kalbėti su tyrėjais, vėliau buvo nustebinti, jog jų duoti parodymai, vėliau buvo panaudoti prieš juos teisme.

Atsižvelgiant į minėtas aplinkybes daugelyje Vakarų valstybių yra priimti įstatymai, ginantys nepilnamečių įtariamųjų interesus apklausos metu. Pavyzdžiui, jiems leidžiama susisiekti su tėvais prieš apklausą, apklausos metu gali dalyvauti nepilnamečio tėvai arba vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojai, turi būti atliekamas apklausos garso ir/ar vaizdo įrašas (Zulawski ir Wiclander, 2002). Remiantis Lietuvoje galiojančiais įstatymais nepilnamečio įtariamojo apklausoje gali dalyvauti jo tiesioginis atstovas (tėvai/globėjai), vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojas, psichologas, vertėjas ir gynėjas (Ažubalytė, Ancelis ir Burda, 2005). Vis dėlto pažymėtina, kad psichologui ir vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojui dalyvauti neprivaloma. Tai priklauso nuo dalyvaujančiųjų pusių iniciatyvos². Įdomu ir tai, kad paprašius pareigūnus nurodyti, kas jiems sunkina nepilnamečių įvykdyto nusikaltimo tyrimą, viena iš dažnai nurodomų priežasčių – būtinas gynėjo ir tėvų/globėjų dalyvavimas apklausoje (Vileikienė, 2007). Ši autorė taip pat nurodo, kad Lietuvoje policijos pareigūnams lengviau pateisinti savo netinkamą elgesį su nepilnamečiu įtariamoju, padariusiu nusikaltimą (ypač smurtinį), nes taip siekiama „paauklėti“ ar išgauti prisipažinimą. Akivaizdu, kad Lietuvos pareigūnams yra sudėtinga atlikti nepilnamečių įtariamųjų apklausas tinkamai ir jų interesus ginančių asmenų akivaizdoje, nes jie stokoja šios srities specialiųjų žinių ir įgūdžių.

Kad tiriamasis prisipažins, kaip ir apskritai dėl nusikaltimo įvykdymo, didžiulę reikšmę turi ne tik tiriamųjų amžius, bet ir motyvaciniai veiksniai. Farringtonas (1986, cit. remiantis Gudjonsonu ir Sigurdssonu, 2007) pateikia vieną iš galimų nusikaltimo motyvacijos koncepcijų, teigdamas, kad nusikaltimas yra tam tikrų procesų (įvairių poreikių turėjimo, jų siekimo nelegaliais ir socialiai nepriimtiniais metodais bei situacinių veiksnių) sekos rezultatas. Remdamiesi šiuo modeliu, Gudjonssonas ir Si-

¹ Pavyzdžiui, Vileikienės (2007) atlikto tyrimo rezultatai teigia, kad, trečdalis apklaustųjų nepilnamečių manymu, policijos pareigūnai norėjo, jog nepilnamečiai prisipažintų padarę nusikaltimus, kurių iš tiesų nepadarė.

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 188 straipsnis numato, kad „proceso dalyvių prašymu arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva į jaunesnio kaip aštuoniolikos metų įtariamojo apklausą gali būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnamečių, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą“.

gurdssonas skyrė keturis pagrindinius nusikaltimo motyvus: paklusimo/paklusnumo, sužadavimo, provokavimo ir finansinį. Minėtieji autoriai atliko jaunuolių nusikaltėlių tyrimą ir nustatė, kad ypač paklusimo motyvas turėjo didelės įtakos įsitraukti į nusikalstamą veiką bei bandant nustebinti kitus. Šio ir kitų motyvų analizė yra svarbi, siekiant tinkamai apklausti įtariamąjį jaunuolį ir gauti jo teisingą prisipažinimą apie (įvykdytą ar ne) nusikalstamą veiką.

Šio tyrimo pagrindinis **tikslas** – nustatyti jaunuolių teisės pažeidėjų prisipažinimo psichologinius ypatumus ir sąsajas su nusikaltimo motyvacija. Tyrime daroma prielaida, kad jaunuolių prisipažinimo veiksniai skiriasi priklausomai nuo nusikaltimo motyvacijos.

Tyrimo metodika

Tiriamieji

Tyrimo dalyvavo Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Vilniaus miesto ir rajono pataisos inspekcijos (toliau – PI) įskaitoje esantys jaunuoliai (amžiaus ribos 14–20 m.¹, vidurkis – 17,3 m., SD = 1,4), nuteisti bausmėmis, nesusijusiomis su laisvės atėmimu (lygtinai paleisti iš laisvės atėmimo vietų asmenys, nuteisti viešųjų darbų, laisvės apribojimo bausmėmis, teismui bausmės vykdymą atidėjus). Iš viso apklausti 83 vaikinai, kurie yra buvę įtariamaisiais dėl įvykdytų nusikaltimų. Tiriamieji vidutiniškai yra baigę 9 klases (SD = 1,9). Dauguma tiriamųjų nurodė, kad šiuo metu mokosi (66,3 proc.). Tiriamųjų pasiskirstymas pagal tautybę: lietuvių – 48,2 proc., rusų – 28,9 proc., lenkų – 20,5 proc., kiti – 2,4 proc. Atsižvelgiant į šiuos duomenis reikia pažymėti, kad visi tiriamieji kalbėjo lietuviškai.

Tyrimo metodai

Peržiūrėtas Gudjonsono prisipažinimo klausimynas (PGPK). Siekiant atskleisti prisipažinimo ypatumus, buvo naudojamas „Peržiūrėtas Gudjonsono prisipažinimo klausimynas“ (angl. *Gudjonsson Confession Questionnaire – Revised*), kurį sudaro 29 klausimai (Gudjonsson ir Sigurdsson, 1999). Kiekvienas klausimas vertinamas balais nuo 1 (nesutinku) iki 5 (sutinku). Klausimynu tiriami trys prisipažinimo veiksniai, kurie skiriami į atskiras skales:

1. Išorinis spaudimas. Skalę sudaro 12 klausimų, apimančių policijos pareigūnų daromą spaudimą, keliamą baimę apklausos metu, baimę būti atskirtais nuo šeimos ir kt. Skalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,74$.
2. Vidinis spaudimas. Skalę sudaro 11 klausimų, nagrinėjančių tiriamojo savigraužą apklausos metu, gėdos jausmą, pyktį, prisipažinimo poreikį ir kt. Skalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,72$.
3. Įrodymų suvokimas. Skalę sudaro 6 klausimai, analizuojantys, kaip tiriamasis suprato jam pateikiamus kaltinimus (jų svarbą, tikrumą). Skalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,61$.

Nusikaltimo motyvacijos klausimynas. Nusikaltimo motyvacijai analizuoti buvo naudojama „Nusikaltimo motyvacijos klausimynas“ (angl. *Offending Motivation Questionnaire*), kurį sudaro 21 teiginys (Gudjonsson ir Sigurdsson, 2007). Teiginiai vertinami balais nuo 1 (nesutinku) iki 5 (sutinku). Klausimynu tiriami keturi pagrindiniai nusikaltimo padarymo motyvai:

1. Paklusnumo (angl. *compliance*) motyvas, kuris nurodo, ar asmuo yra linkęs paklusti prašymams, nurodymams, ar jis jaučia spaudimą iš kito asmens ir kt. Skalę sudaro 7 teiginiai (pvz., „Nusikaltau, nes kitas žmogus prašė tai padaryti“). Skalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,86$.
2. Sužadavimo (angl. *excitement*) motyvas, kai nusikaltimas įvykdomas trokštant sužadinti/sujaudinti. Skalę sudaro 5 teiginiai (pvz., „Nusikaltau šiaip sau, savo malonumui“). Skalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,69$.
3. Provokavimo (angl. *provocation*) motyvas, apimantis kerštą, kontrolės praradimą ar savignyą. Skalę sudaro 6 teiginiai (pvz., „Nusikaltau, nes praradau savitvardą“). Skalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,70$.
4. Finansinis (angl. *financial*) motyvas, kai nusikaltimai padaromi ieškant finansinės naudos. Skalę sudaro 3 teiginiai (pvz., „Nusikaltau, nes reikėjo pinigų“). Skalės patikimumas mūsų tiriamųjų imtyje Cronbach $\alpha = 0,78$.

¹ Šiame tyrime neapsiribojome tik nepilnamečių duomenimis todėl, kad remiantis LR įstatymais 18–21 m. amžiaus nusikaltę asmenys pagal savo psichosocialinę brandą gali būti prilyginami nepilnamečiams. Atitinkamai vartojama platesnė „jaunuolio“ sąvoka.

Tyrimo eiga

Tyrimas atliktas 2007–2008 m. žiemą. Buvo gautas PI vadovo sutikimas jį atlikti. Visi tiriamieji savanoriškai sutiko dalyvauti tyrime. Tiriama buvo individualiai su kiekvienu tiriamuoju atliekant anketinę apklausą. Iš pradžių tiriamiesiems buvo išaiškinama, kad tyrimas konfidencialus, ir jo duomenys bus naudojami tik apibendrinti. Vėliau buvo pateikiamos išsamios klausimyno pildymo instrukcijos.

Duomenų tvarkymas

Duomenys buvo apdorojami ir analizuojami naudojant statistinį duomenų analizės paketą SPSS for Windows. Grupėms lyginti taikytas Stjudento t kriterijus, tarpusavio ryšiams nustatyti – Pearsono koreliacijos koeficientas.

Rezultatai

Jaunuolių, teisės pažeidėjų, prisipažinimo veiksmų analizė

Nagrinėjant atskirų klausimyno teiginių įverčių vidurkius išryškėjo, kad daugiausia tiriamųjų teigiamai atsakė į klausimą „Ar prisipažinai, nes jauteisi kaltas dėl nusikaltimo?“ ($M = 3,5$), o labiausiai nepritarė teiginiui „Ar buvai apsvaigęs apklausos policijoje metu?“ ($M = 1,7$). Analizuojant atskirų skalių rezultatus paaiškėjo, kad didžiausią vidutinę reikšmę prisipažįstant turėjo vidinis spaudimas ($M = 2,8$), mažiausią – įrodymų suvokimas ($M = 2,6$).

Tiriamųjų bendrasis prisipažinimo įverčių vidurkis lygus 76,9 ($SD = 15,3$; svyruoja nuo 37 iki 124 balų). Lietuvių ir nelietuvių tiriamųjų grupių įverčių vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($t_{(80)} = 0,41$, $p = 0,68$). Toks pat rezultatas buvo gautas lyginant nepilnamečių (amžiaus vidurkis 16,2 m.) ir vyresniojo amžiaus jaunuolių (amžiaus vidurkis 18,6 m.) grupes ($t_{(81)} = 1,21$, $p = 0,23$). Atskirų prisipažinimo skalių rezultatai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Prisipažinimo skalių įverčių vidurkiai skirtingose tiriamųjų grupėse.

Pogrupiai	NN	Išorinis spaudimas	Vidinis spaudimas	Įrodymų suvokimas	
		M (SD)	M (SD)	M (SD)	
Amžius	< 18	42	33,6 (10,2)	32,4 (8,4)	16,7 (4,0)
	≥ 18	41	32,6 (7,8)	29,6 (7,1)	15,4 (5,0)
Tautybė	Lietuviai	40	31,6 (7,5)	31,0 (7,3)	16,3 (4,4)
	Nelietuviai	42	33,9 (9,5)	30,6 (8,2)	15,7 (4,4)

N – tiriamųjų skaičius, M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis

Šioje lentelėje matyti, kad nepilnamečių, lyginant juos su vyresniojo amžiaus jaunuolių grupe, šiek tiek didesni visų skalių įverčiai, tačiau atlikus grupių palyginimą nebuvo rasta statistiškai reikšmingų skirtumų. Be to, statistiškai reikšmingi skirtumai neišryškėjo ir lyginant jaunuolių grupes priklausomai nuo jų tautybės.

Išanalizavus prisipažinimo skalių įverčių tarpusavio koreliacijas paaiškėjo, kad yra vidutinis teigiamas išorinio ir vidinio spaudimo ryšys ($r = 0,55$, $p < 0,01$). Šis ryšys išliko toks pat nepilnamečių ir vyresniųjų jaunuolių tarpe (atitinkamai $r = 0,70$ ir $r = 0,32$, kai $p < 0,01$). Tačiau pastebėta, kad lyginant lietuvių ir nelietuvių grupes atsirado skirtumų. Be išorinio ir vidinio spaudimo tarpusavio ryšių abiejose grupėse (atitinkamai $r = 0,67$ ir $r = 0,50$, kai $p < 0,01$), nelietuvių grupėje atsirado statistiškai reikšmingi įrodymų suvokimo veiksnio ryšiai su išorinio ir vidinio spaudimo veiksniais (atitinkamai $r = 0,39$ ir $r = 0,34$, kai $p < 0,01$).

Jaunuolių, teisės pažeidėjų, nusikaltimo motyvų analizė

Atlikus atskirų klausimyno teiginių analizę paaiškėjo, kad labiausiai tiriamieji pritarė teiginiui: „Darydamas nusikaltimą negalvojau apie savo elgesio pasekmes“ ($M = 3,2$); mažiausiai – teiginiui: „Nusikaltau, nes norėjau pakenkti asmeniui arba nuosavybei“ ($M = 1,6$). Nagrinėjant skalių rezultatus pastebėta, kad didžiausią vidutinę reikšmę įgijo finansiniai ($M = 2,5$), mažiausią – provokavimo ($M = 1,9$) motyvai.

Tiriamųjų bendrasis nusikaltimo motyvacijos klausimyno įverčių vidurkis lygus 47,8 (SD = 16,3; svyruoja nuo 22 iki 96 balų). Lietuvių ir nelietuvių tiriamųjų grupių įverčių vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($t_{(80)} = 0,54$, $p = 0,59$). Toks pat rezultatas buvo gautas lyginant nepilnamečių ir vyresniojo amžiaus jaunuolių grupes ($t_{(81)} = 0,35$, $p = 0,73$). Atskirų motyvų skalių rezultatai pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Nusikaltimo motyvacijos skalių įverčių vidurkiai skirtingose tiriamųjų grupėse.

Pogrupiai		NN	Paklusimas	Sužadınimas	Provokavimas	Finansai
			M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)
Amžius	< 18	42	13,8 (7,8)	10,8 (5,2)	12,4 (5,8)	7,9 (3,8)
	≥ 18	41	15,5 (7,2)	10,6 (4,1)	11,2 (4,4)	7,0 (3,8)
Tautybė	Lietuviai	40	31,6 (7,5)	31,0 (7,3)	7,9 (3,8)	16,3 (4,4)
	Nelietuviai	42	33,9 (9,5)	30,6 (8,2)	7,0 (3,8)	15,7 (4,4)

N – tiriamųjų skaičius, M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis

Atlikus grupių (priklausomai nuo amžiaus ir tautybės) palyginimą nebuvo rasta statistiškai reikšmingų skirtumų. Nusikaltimo motyvų tarpusavio ryšiai pateikiami 3 lentelėje. Joje matyti, kad didėjant sužadınimo troškimo įverčiams reikšmingai didėja ir visų likusių motyvų (paklusimo, provokavimo ir finansinio) įverčiai. Savo ruožtu, paklusimo ir provokavimo motyvai taip pat teigiamai koreliuoja tarpusavyje. Ši tendencija išlieka skirtingų tautybių ir skirtingose amžiaus grupėse, tačiau esant tam tikroms išimtims: nepilnamečių grupėje atsirado reikšmingas teigiamas paklusimo ir finansinių motyvų ($r = 0,36$, kai $p < 0,05$) ryšys, o vyresniųjų jaunuolių grupėje nebeliko reikšmingo sužadınimo ir finansinių motyvų ryšio.

3 lentelė. Nusikaltimo motyvų koreliacinė matrica.

	Paklusimas	Sužadınimas	Provokavimas	Finansai
Paklusimas	1			
Sužadınimas	0,61**	1		
Provokavimas	0,60**	0,52**	1	
Finansai	0,10	0,46**	0,08	1

** $p < 0,01$

Prisipažinimo ir nusikaltimo motyvacijos veiksnių tarpusavio sąsajos

Tyrimo duomenys rodo, kad bendrųjų prisipažinimo ir nusikaltimo motyvacijos klausimynų įverčių vidurkių yra teigiamas ryšys ($r = 0,32$, $p < 0,01$). Abiejų klausimynų skalių tarpusavio sąsajos pateikiamos 4 lentelėje.

4 lentelė. Prisipažinimo ir nusikaltimo motyvacijos klausimynų skalių koreliacijos.

Veiksniai	Paklusimas	Sužadınimas	Provokavimas	Finansai
Išorinis spaudimas	0,22*	0,25*	0,36**	0,16
Vidinis spaudimas	0,11	0,17	0,29**	0,12
Įrodymų suvokimas	0,21	0,06	0,32**	-,02

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Iš lentelės matyti, kad visi nusikaltimo motyvai (išskyrus finansinius) yra reikšmingai susiję su išorinio spaudimo įverčiais, o provokavimo motyvas – su visais prisipažinimo veiksniais. Panaši tendencija išlieka lyginant grupes pagal amžių, tačiau atsiranda ir skirtumų: provokavimo motyvas yra reikšmingai susijęs su vidiniu spaudimu tik nepilnamečių grupėje, o su įrodymų suvokimu – tik vyresniojo amžiaus jaunuolių grupėje (atitinkamai $r = 0,31$ ir $r = 0,34$, kai $p < 0,05$). Be to, šioje grupėje paklusimas buvo teigiamai susijęs su įrodymų suvokimu ($r = 0,46$, $p < 0,01$). Panaši situacija ir nagrinėjant tautybių grupių ryšius. Vis dėlto pastebėta ir naujų ryšių: lietuvių grupėje didėjant išoriniam spaudimui didėja ir finansinių motyvų įvertis ($r = 0,31$; $p < 0,05$); kitataučių grupėje nerasta jokių reikšmingų nusikaltimo motyvų ir vidinio spaudimo ryšių, tačiau paklusimo motyvas atsiranda esant įrodymų suvokimo veiksniui ($r = 0,32$; $p < 0,01$).

Rezultatų aptarimas

Šio tyrimo tikslas buvo nustatyti įtariamųjų jaunuolių prisipažinimo psichologinius ypatumus ir jų sąsajas su nusikaltimo motyvacija. Mūsų tyrimo rezultatai iš esmės patvirtina kitų autorių duomenis. Panagrinėsime juos plačiau.

Pirmiausia reikia pasakyti, kad mūsų tyrime „Peržiūrėto Gudjonssono prisipažinimo klausimyno“ skalių patikimumo rodikliai (nuo 0,61 iki 0,74) yra artimi jo autorių (Gudjonsson, Sigurdsson, 1999) aprašomiems rodikliams (atitinkamai nuo 0,63 iki 0,85). Analogišką situaciją išvydome ir nustatę „Nusikaltimo motyvacijos klausimyno“ patikimumo rodiklius (mūsų tyrimo: nuo 0,69 iki 0,86, klausimyno autorių – nuo 0,74 iki 0,90). Vadinasi, šie klausimynai yra patikimi instrumentai tiriant mūsų tiriamųjų imties prisipažinimo ir nusikaltimo motyvacijos ypatumus.

Įvairiuose literatūros šaltiniuose nurodoma, kad yra dviejų prisipažinimo veiksnių ryšys – išorinio ir vidinio spaudimo (Gudjonsson, Sigurdsson, 1999; Gudjonsson, 2003). Mūsų tyrimo rezultatai tam neprieštarauja, net kalbat apie skirtingas amžiaus ar tautybių grupes. Įdomu tai, kad nelietuvių grupėje visos trijų prisipažinimo veiksnių koreliacijos buvo reikšmingos. Nors jokių minėtųjų grupių skirtumų vidurkių nebuvo nustatyta, galima daryti prielaidą, kad įrodymų suvokimo veiksniai nelietuvių tautybės asmenims susiję su lietuvių kalbos įsisavinimu ir supratimo ypatumais. Šiuo atveju yra būtini tolimesni tyrimai, kuriuos atlikus būtų galimybė patvirtinti arba paneigti šią prielaidą.

Mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad didžiausią reikšmę prisipažinimui turėjo vidinio spaudimo veiksnys, o mažiausią – įrodymų suvokimo veiksnys. Vadinasi, įtariamieji jaunuoliai labiau linkę prisipažinti vedini savo pačių išgyvenimų ir emocijų nei suvokimo, kokius įrodymus prieš juos turi surinkę pareigūnai. Šį faktą būtina panagrinėti plačiau. Kaip teigia dauguma užsienio šalių autorių (Goldstein ir kt., 2003; Harrison, 2007; Kassin, Drizin, Grisso, Gudjonsson, Leo, Redlich, 2008; Viljoen, Klaver ir Roesch, 2005), įtariamiesiems jaunuoliams, ypač nepilnamečiams, yra sudėtinga suvokti, kokias apklausos metu jie turi teises. Be to, pabrėžiama, kad jaunuoliai, net jei ir žino pagrindinius teisinius principus, dažnai nepakankamai gerai įvertina pačios apklausos situacijos svarbą ir jos įtaką ateičiai. Pavyzdžiui, Lietuvos kriminalinės justicijos pareigūnų nuomone, nepilnamečių nusikaltėlių apklausoje dideli sunkumai kyla dėl to, kad nepilnamečiai „nenori suprasti, ką blogo padarė, atsakyti už tai“, „jie slepia nusikaltimus ir bendrininkus“, „meluoja, bei keičia parodymus“ (Vileikienė, 2007). Vadinasi, įtariamųjų jaunuolių supažindinimas su jų teisėmis ir atsakomybe turėtų būti pritaikytas jų psichosocialinei brandai.

Kalbant apie nusikaltimo motyvacijos veiksnius reikia pažymėti, kad labiausiai išryškėjo finansiniai nusikaltimo įvykdymo motyvai, t. y. jaunuoliai darydami nusikaltimą labiausiai tikėjosi gauti materialinės naudos. Mažiausiai mūsų tiriamųjų tarpe buvo išreikštas provokavimo motyvas, t. y. jaunuoliai nebuvo linkę aiškinti, kad nusikalstamai elgėsi nesivaldydami, kerštaudami ar kt. Šie duomenys sutampa ir su Gudjonssono bei Sigurdssono (2007) jaunuolių nusikaltėlių tyrimo rezultatais. Suprantama, kad analizuojant nusikaltimo motyvus yra labai svarbus paties nusikaltimo pobūdis. Pavyzdžiui, finansiniai motyvai dažniausiai vyrauja vagystės įvykdžiusių asmenų grupėje, provokavimo – smurtautojų grupėje. Beje, jaunuolių įvykdomi turtiniai nusikaltimai paprastai vyrauja lyginant su kitomis nusikaltimų rūšimis. Taip pat įdomu tai, kad tiriamieji Gudjonssono bei Sigurdssono tyrime daugiausia (net 38 proc. atvejų), kaip ir mūsų tyrime, prisipažino, kad darydami nusikaltimą negalvojo apie savo elgesio pasekmes. Tai dar kartą patvirtina nepakankamą jaunuolių psichosocialinę brandą.

Išanalizavus nusikaltimo motyvų tarpusavio ryšius paaiškėjo, kad sužadavimo motyvas (kuris buvo antrasis pagal svarbą) yra reikšmingai susijęs su visais kitais motyvais. Iš tiesų nusikaltimo motyvų paprastai būna daugiau nei vienas, todėl būtų sudėtinga paaiškinti, jei tokių sąsajų nebūtų (Gudjonsson ir Sigurdsson, 2004). Taigi galima daryti prielaidą, kad naujų potyrių troškimas, rizikos siekimas gali pasireikšti kartu su paklusimo, provokavimo, finansiniais ar kitokiais nusikaltimo motyvais. Šiuo atveju ypač svarbios tampa nusikaltimo motyvų sąsajos su įvairiais asmenybės bruožais (paklusnumu, konformiškumu, impulsyvumu ir kt.).

Tyrimo rezultatai rodo, kad visi nusikaltimo motyvai (išskyrus finansinius) yra reikšmingai susiję su išorinio spaudimo įverčiais. Vadinasi, nepriklausomai nuo daugumos (o lietuvių tiriamųjų grupėje – visų) išvardytų nusikaltimo motyvacijos veiksnių, prisipažinimą skatina išorinis spaudimas. Įdomu tai, kad provokavimo motyvas, kuris buvo mažiausiai išreikštas tiek mūsų, tiek ir Gudjonssono bei Sigurdssono (2007) tiriamųjų grupėje, yra vienintelis reikšmingai susijęs su visais prisipažinimo veiksniais. Atsižvelgiant ir į tai, kad provokavimo motyvas vyrauja smurtinius nusikaltimus įvykdžiusių asmenų grupėje, galima daryti prielaidą, jog prisipažinimui šiuo atveju gali būti reikšmingas tiek išorinis ar vidinis spaudimas, tiek ir įrodymų suvokimas.

Nagrinėjant tyrimo rezultatus būtina nurodyti ir keletą šio tyrimo apribojimų. Viena vertus, tyrimas leido atlikti išsamią jaunuolių, teisėsaugos pareigūnų, prisipažinimo ir nusikaltimo motyvacijos veiksnių analizę. Kita vertus, šiuos rezultatus gavome jaunuoliams patiems užpildžius klausimynus, todėl nega-

lima būti tikriems, kad tiriamieji buvo nuoširdūs, ypač prisimenant apklausų situacijas policijoje, kurios paprastai būna stresiškos ir keliančios neigiamas emocijas. Be to, šiame tyrime dalyvavo tik Vilniaus miesto ir rajono PI įskaitoje esantys jaunuoliai, kurių duomenys greičiausiai neatspindi visos šalies jaunuolių, buvusių įtariamaisiais, ypatumų (tai ypač pabrėžtina kalbant apie nelietuvių tautybės tiriamųjų daugumą mūsų tyrime). Šią išvadą patvirtina ir tai, kad nebuvo atsitiktinės atrankos: jaunuolių atranka buvo patogi, t. y. joje dalyvavo tik tie, kurie laisvanoriškai sutiko tai padaryti. Svarbu ir tai, kad šio tyrimo metu nebuvo domėtasi vyresniojo amžiaus įtariamųjų suaugusiųjų prisipažinimo ypatumais bei jaunuolio padaryto teisės pažeidimo specifiškumu. Taigi apibendrinant galima teigti, kad ateityje būtina atlikti daugiau tyrimų, vertinančių jaunuolių prisipažinimo psichologinius ypatumus, ypač juos siejant su asmenybės bruožais, įvykdyto nusikaltimo pobūdžiu, įvairiais sociodemografiniais bei motyvaciniais veiksniais. Taikant įvairesnius vertinimo metodus taip pat gali būti lengviau palyginti Lietuvos ir kitų šalių jaunuolių prisipažinimo veiksnius.

Išvados

1. Išanalizavus jaunuolių, teisės pažeidėjų, prisipažinimo veiksnius paaiškėjo, kad yra vidutinis teigiamas išorinio ir vidinio spaudimo ryšys.
2. Ištyrus nusikaltimo motyvą buvo atskleista, kad didėjant sužadavimo troškimui reikšmingai didėja ir kitų motyvų (paklusimo, provokavimo ir finansinių) pasireiškimas; taip pat reikšmingai teigiamai tarpusavyje susiję paklusimo ir provokavimo motyvai.
3. Visi nusikaltimo motyvai (išskyrus finansinius) yra reikšmingai susiję su vienu iš prisipažinimo veiksmių, t. y. su išoriniu spaudimu; provokavimo motyvas yra susijęs su visais prisipažinimo veiksniais (išoriniu ir vidiniu spaudimu, įrodymų suvokimu).

Literatūra

1. Ažubalytė, R.; Ancelis, P.; Burda, R. Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius, 2005.
2. Bruck, M.; Ceci, S. J. The suggestibility of children's memory. *Annual Review of Psychology*. 1999, vol. 50, p. 419–439.
3. Goldstein, N.; Condie, L.; Kalbeitzer, R.; Osman, D.; Geier, J. Juvenile offenders' Miranda rights comprehension and self-reported likelihood of offering false confessions. *Assessment*. 2003, vol. 10, p. 359–369.
4. Grigutytė, N.; Čėsniėnė, I.; Karmaza, E.; Valiukevičiūtė, J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius, 2006.
5. Grisso, S.; Steinberg, L.; Woolard, J.; Cauffman, E.; Scott, E.; Graham, S.; Lexcen, F.; Reppucci, N.; Schwartz, R. Juveniles' competence to stand trial: A comparison of adolescents' and adults' capacities as trial defendants. *Law and Human Behavior*. 2003, vol. 27, p. 333–363.
6. Gudjonsson, G. H. The psychology of interrogations and confessions. Chichester: John Wiley & Sons, 2003.
7. Gudjonsson, G. H.; Sigurdsson, J. F. The Gudjonsson Confession Questionnaire – revised (GCQ - R): factor structure and its relationship with personality. *Personality and Individual Differences*. 1999, vol. 27, p. 953–968.
8. Gudjonsson, G. H.; Sigurdsson, J. F. Motivation for offending and personality. A study among young offenders on probation. *Personality and Individual Differences*. 2007, vol. 42, p. 1243–1253.
9. Gudjonsson, G. H.; Sigurdsson, J. F. Motivation for offending and personality. *Legal and Criminological Psychology*. 2004, vol. 9, p. 69–81.
10. Harrison, K. S. *Totality of the circumstances: Factors affecting competence to waive Miranda rights*. Doctoral dissertation. University of North Texas, 2007 <http://digital.library.unt.edu/data/etd/2007_3/open/meta-dc-5169.tkl> [žiūrėta 2008-09-13].
11. Kassin, S. M. On the psychology of confessions. Does innocence put innocents at risk? *American Psychologist*. 2005, vol. 60, p. 215–228.
12. Kassin, S. M.; Drizin, S. A.; Grisso, T.; Gudjonsson, G. H.; Leo, R. A.; Redlich, A. D. Police-induced confessions: Risk factors and recommendations, 2008 <<http://www.ap-ls.org/links/whitepaperconfessions.html>> [žiūrėta 2008-09-14].
13. Kassin, S. M.; Gudjonsson, G. H. Psychology of the confession evidence: A review of the literature and issues. *Psychological Science in the Public Interest*. 2004, vol. 5, p. 35–69.
14. Kilinskas, V. Ikteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. *Teisė*. 2005. Nr. 57, p. 1–21.
15. LR baudžiamojo proceso kodeksas. Teisinės informacijos centras, 2006.
16. Redlich, A.; Ghetti, S.; Quas, J. Perceptions of children during a police interview: a comparison of alleged victims and suspects. *Journal of Applied Social Psychology*. 2008, vol. 38, p. 705–735.
17. Richardson, G.; Kelly, T. P. A study in the relationship between interrogative suggestibility, compliance and social desirability in institutionalised adolescents. *Personality and Individual Differences*. 2004, vol. 36, p. 485–494.

18. Viljoen, J.; Klaver, J.; Roesch, R. Legal decisions of preadolescent and adolescent defendants: Predictors of confessions, pleas, communication with attorneys, and appeals. *Law and Human Behavior*. 2005, vol. 29, p. 253–278.
19. Vileikienė, E. Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: socialinė analizė. Vilnius: Nusikaltimų prevencijos Lietuvoje centras, 2007.
20. Zulawski, D. E.; Wiclander, D. E. Practical aspects of interview and interrogation. Boca Raton: CRC Press, 2002.

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF JUVENILE OFFENDERS' CONFESSION AND ITS RELATIONSHIP TO MOTIVATION FOR OFFENDING

Dr. Ilona Čėsniienė, Beata Višniak-Bakšienė

Mykolas Romeris University

Summary

The purpose of this paper is to investigate the relationship between confession peculiarities of juvenile offenders and their motivation to commit offences. The Gudjonsson Confession Questionnaire – Revised (GCQ-R) and the Offending Motivation Questionnaire were administered to 83 male youth (age group 14–20 years) who had been on probation and parole at the time of the research. The results show that external and internal pressure to confess were significantly correlated. Every motivation factor (with the exception of financial) was associated with the reporting of external pressure. Also, provocation was positively related to all confession factors. The results revealed no significant differences between different age and nationality groups.

Keywords: juvenile offenders, confession, motivation for offending